

Az IFLA licenclési alapelvei

Ezt a dokumentumot az IFLA szerzői jogi és egyéb jogi kérdésekkel foglalkozó bizottsága készítette elő (Committee on Copyright and other Legal Matters = CLM), s a Végrehajtó Bizottság 2001 márciusában fogadta el. A szöveg az **IFLA Journal**, 27. köt. 2001. 3. számában jelent meg (p. 185–187.); hozzáférhető az IFLANet-en is: <http://www.ifla.org/V/ebpb/copy.htm>

Bevezetés

1. Az elektronikus információs források minden fajtájára kiterjedő világpiac gyorsan fejlődik, ahogy az elektronikus információt előállító kiadók és eladók magukhoz igyekeznek vonzani vásárlóként a különféle típusú (köz-, felsőoktatási, szak-, nemzeti) könyvtárakat. Napjainkban a könyvtárak szerte a világon továbbra is betöltik közvetítői szerepüket a felhasználók (közéjük érve a specializált intézményekhez kötődőket is), valamint az információs és kulturális megnyilvánulások között; ez a szerep – úgy látszik – még erőteljesebben jelentkezik az elektronikus, mint a nyomtatott információ tekintetében. S ugyanúgy, ahogy a könyvtárak előrehaladnak a hagyományos információhordozók archiválása és megőrzése terén, keresik annak módjait, miképpen lehet biztosítani az elektronikus források archiválását és megőrzését, hogy hosszú időn keresztül hozzáférhetőek legyenek. Az árazás kérdése sem kerül le a napirendről: a könyvtárak folyamatosan hangot adnak aggodalmuknak, hogy egy sor elektronikus forrásnak szemlátomást több az ára, mint volt nyomtatott megfelelőinek.
2. Miközben a könyvtárak közössége határozottan amellett van, hogy a digitális környezetben is érvényesüljenek azok a kivételek, amelyeket a szerzői jogi törvény megadott, van néhány terület, amelyre más eljárásokat és irányelveket szükséges kidolgozni az elektronikus publikációk kezelésére. A licencek ki-

bontkozásában az IFLA számára különös jelentősége van az alábbiaknak.

- 2.1 Manapság az elektronikus információ használatát világszerte rendszerint szerződéses megállapodások határozzák meg és foglalják írásba; ezeket licenceknek hívjuk. A licencek mindenre kiterjedően írják le az ellátó és a könyvtár kapcsolatának feltételeit. A szerződéskötés a napi ügyek vitelének viszonylag új (az 1990-es években kialakult) formáját jelenti az információs lánc legtöbb résztvevőjének.
- 2.2 A licencek valódi piaci megállapodások, amelyekben egy információellátó és az információhoz való hozzáférés egy vásárlója állapodik meg esetenként és forrásonként.
- 2.3 A használói jogokat a licencek kikötései és feltételei határozzák meg. Ezeket a (viszonylag jó és egységesen értelmezett) szerzői jogi jogalkotás nem szabályozza ugyanolyan mértékben, mint ahogyan a „kötött” vagy hagyományos információs formátumok esetében szokásos.
- 2.4 Az ilyen információhoz a könyvtárak általában távoli kiadói vagy eladói helyeken, semmint a könyvtár által kezelt helyeken biztosítanak hozzáférést használók számára. Mindazonáltal a könyvtárak és az információellátók feladatai és kiadásai – tekintettel az elektronikus források hosszú távú archiválására és megőrzésére – zavaróan tisztázatlanok. Minthogy egy licenc nem képes megoldani az elektronikus archiválás kérdéseinek bonyolult halmozását, általában csak fel- és elismeri létüket, s kifejezi a szerződő felek ilyen irányú elkötelezettségét és elvárásait.
3. Az IFLA pozitívan értékeli a licenclés fejleményeit, noha fontos problémák várnak még megoldásra. A licenclés rugalmas válasznak mutatkozik azokra a komplex üzleti kapcsolatokra, amelyek egyfelől az információellátók, másfelől a különböző típusú és méretű könyvtári konzorciumok között jönnek létre. Az IFLA a maga részéről bátorítja és támogatja

azt a fejleményt, hogy bármilyen típusú könyvtárak konzorciumként lépjenek fel és tárgyaljanak. Mindazonáltal – még a licenelés mint az elektronikus információ használata szabályozásának kiegészítő eszköze felé tett újabb lépések mellett – a könyvtáraknak és használóiknak hatásos, jól kiegyensúlyozott, nemzeti szerzői jogi törvényekre van szükségük, amelyek nemcsak a szerzői jogtulajdonosok díjazásra és elismerésre vonatkozó igényét veszik tekintetbe, hanem a nyilvános információ, oktatás és kutatás lényeges céljait is. Ennek a gondosan szerkesztett szerzői jogi szabályozáson nyugvó egyensúlynak kifejezésre kell jutnia minden információs forráslicencben is.

Az IFLA ezennel előterjeszti az alapelveket (A), amelyeknek érvényesülniük kell a könyvtárak és információellátók közötti szerződéses viszonyban és írásos szerződésekben.

Licencek és a törvény

- A1.** A licencek megállapodást képeznek egyfelől a könyvtár, amely arra törekszik, hogy olvasóinak vagy tagjainak rendelkezésre bocsásson egy-egy elektronikus forrást, másfelől a kiadó vagy eladó között, amelynek joga van ilyen források fölött rendelkezni, és azon van, hogy ezeket a könyvtári piacon felkínálja. Az említett forrásokra vonatkozó szerződések megkötése előtt a vásárlóknak teljes mértékben tisztában kell lenniük a licenc kikötéseivel és feltételeivel. Minden licenc előtt a feleknek tárgyalásokat kell folytatniuk, és a kikötéseket tisztáznunk.
- A2.** Csomagba szorított („shrink-wrapped”) és közvetlen kapcsolású („click-through”) licencek esetén, amelyeket nem előztek meg tárgyalások, a feltételeknek meg kell felelniük a szerzői jog, a magánszféra, a szellemi szabadság és a fogyasztói jogok terén érvényesülő, általános elveknek.
- A3.** Az információs licencek (szerződések) nem zárhatják ki vagy befolyásolhatják hátrányosan az információ használóinak törvényes jogait, amelyeket a vonatkozó szerzői jogi törvény biztosított.
- A4.** Az alkalmazandó jogszabály kiválasztását mindkét félnek el kell fogadnia. Kívánatos, hogy ez az engedélyes országos vagy állami (tartományi) jogszabály legyen.

- A5.** A licenceket a könyvtári vásárló eredeti nyelven kell megtárgyalni és írásban rögzíteni.

Licencek és értékek

- A6.** A licencmegállapodás legyen világos és átfogó, s feleljen meg az érintett felek igényeinek. Különösen a fontos kikötéseket kell félreérthetetlenül megfogalmazni.
- A7.** A licencnek egyensúlyban kell tartania mindkét fél jogait és kötelezettségeit.
- A8.** A licenc gondoskodjék jogorvoslati szakaszról és a felmerülő problémák eloszlátásának egyéb módjairól, mielőtt érvénytelenítésre vagy pereskedésre kerülne sor.
- A9.** A szerződő feleknek legyen meg a joguk arra, hogy indokolt esetben és meghatározott körülmények között kivonják magukat a megállapodás alól.

Licencek: hozzáférés és használat

- A10.** A licencnek hozzáférést kell adnia az engedélyezéssel (legyen az intézmény vagy konzorcium) kapcsolatban álló minden használónak, tekintet nélkül arra, hogy az engedélyes telephelyén vannak vagy távol attól.
- A11.** A licencnek hozzáférést kell adnia az egyéni, egyébként az engedélyezéssel kapcsolatban nem álló használónak is az engedélyes telephelyén.
- A12.** A licencnek hozzáférést kell adnia földrajzilag távol eső helyeken is, ha azok az engedélyes szervezetének részét képezik.
- A13.** A távoli hozzáférést egy webalapú, használóbarát interfész segítségével kell megoldani.
- A14.** A helyileg letöltött adatoknak többféle szabványos formátumban (pl. PDF, HTML, SGML) kell rendelkezésre állniuk, s átvihetőnek kell lenniük minden fontosabb számítógépes platformra és hálózatos környezetbe.
- A15.** Minimum, hogy a licenc korlátozás nélkül engedje meg a használóknak, hogy elolvassák, letöltsék és kinyomtassák az anyagokat személyes céljaikra.
- A16.** A források, amelyek távoli hozzáféréssel állnak rendelkezésre az ellátó helyein, legyenek hozzáférhetők napi 24 órán keresztül, megfelelő segítséggel („help”) vagy szolgálati támogatással; ez alól csak a rövid, előírányzott szünetek képezhetnek kivételt, amelyek-

ról kellő értesítést kell adni a vásárló könyvtár(ak)nak. Kötbér merülhet fel, ha a szolgáltatási kötelezettség sérül.

- A17.** Garantálni kell a tartalom stabilitásának magas szintjét mind az egyedi, mind az összekapcsolt forrásokban, s az intézményi fogyasztót értesíteni kell a változásokról. Kötbér merülhet fel, ha a tartalmi kötelezettség sérül.

Licencek és végfelhasználók

- A18.** A könyvtáraknak foglalkozniuk kell a használókkal, hogy megtanítsák őket az elektronikus források helyes használatára; ésszerű intézkedéseket kell tenniük, hogy megelőzzék a jogtalan használatot, s együtt kell működniük az ellátókkal, hogy véget vessenek a jogsértő cselekedeteknek, ha ilyenek tudomásukra jutnak. Mindazonáltal a könyvtár nem terhelheti jogi felelősség az egyéni használók tetteiért.
- A19.** Nem helyénvaló az egyéni használót arra kérni, hogy egyezzen bele egy olyan szerződésbe (mint pl. egy „click” szerződés), amelyet az intézmény vagy a könyvtár már elfogadott (vagy készül elfogadására) használóinak nevében.
- A20.** A használók magánszféráját meg kell védeni és tiszteletben tartani a licencben, és az információellátók vagy közvetítők minden közbelépése során.
- A21.** A hálózati információ ellátója bocsássa rendelkezésre a használati (nem úgy a használói) adatokat, hogy a könyvtár mint a licenc engedélyese megállapíthassa a forrás használatának hatásos voltát.

Licencek és a tartós hozzáférés

- A22.** A licencben intézkedni kell arról, hogy a licencelt információhoz megoldható módon és tartósan hozzá lehessen férni valamely megfelelő és működőképes eszköz révén.
- A23.** A licenc térjen ki a szóban forgó elektronikus információs forrás(ok) hosszú távú hozzáférhetőségére, és állapítsa meg az ezért viselt felelősséget.

Licencek és árazás

- A24.** Az árakat úgy kell megállapítani, hogy inkább ösztönözzék, semmint elriasszák a használatot. Például:

- Sok ellátó olcsóbban adja az elektronikus információt, mint nyomtatott megfelelőjét (ha van ilyen).
- Sok ellátó ösztönző árazást kínál, pl. konzorciumi árak, választható árazási modellek.

- A25.** Az árak legyenek teljesen átláthatók, s ne tartalmazzanak rejtett díjtételeket.
- A26.** Az elektronikus verzióra a nyomtatott verziótól független árat kell megállapítani; árcsomag akkor ajánlható, ha ez az engedélyes számára előnyös.
- A27.** Nem állapítható meg kötbér a nyomtatott verzió lemondásáért, ha megveszik a forrás elektronikus verzióját.
- A28.** Általában nem helyénvaló megkívánni, hogy a licencfeltételek üzleti titoknak minősüljenek.

Könyvtárközi kölcsönzés

- A29.** A megállapodásban ki kell térni a könyvtárközi kölcsönzéssel vagy a vele egyenértékű szolgáltatással kapcsolatos intézkedésekre.
- A30.** Általában a könyvtárak küldhessenek ésszerű hosszúságú kivonatokat a licencelt információból azoknak a könyvtáraknak is, amelyek nem írtak alá szerződést az adott információ bizonyos személyek által való használatáról.

Oktatás és tanulás

- A31.** A licencek támogassák a helyi oktatási és tanulási tevékenységet az elemi szinttől az egyetemig azzal, hogy a speciális tantervekhez kapcsolódó információhoz kapcsolódókat (link) engedélyeznek, vagy megengedik másolatok készítését róla, s hogy megjelenjen az olyan, online oktatást segítő szolgáltatásban, mint pl. az elektronikus előjegyzés (electronic reserve).
- A32.** Mind az ellátóknak, mind a könyvtáraknak kihívást jelent a távoli önálló tanulás (Distance Independent Learning). A licencadók vegyék tudomásul, hogy az ilyen használók – függetlenül fizikai hollétüktől – kapcsolódnak egy adott könyvtárhoz vagy intézményhez, s engedélyezzék számukra a rendszeres hozzáférést a licencelt elektronikus információs forrásokhoz (lásd még A10-et).

Fordította: Papp István

Tudomány- és technikatörténet CD-ROM-on V.

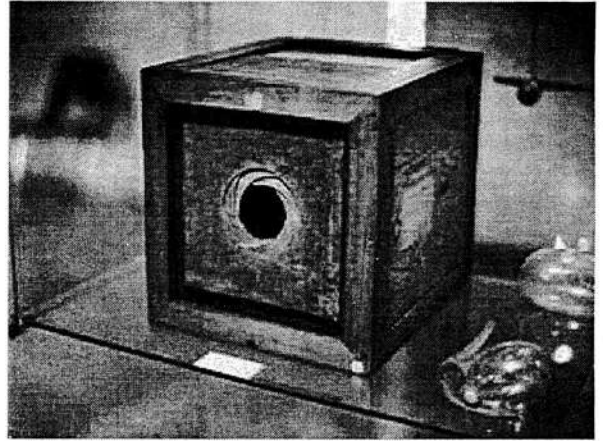
Fotótörténet

A 19. század nagy tudományos és technikai találmányainak egyike a fényképezés, amely átforgalmazta a sajtót, betört a művészetek templomába, a tömegek szórakozásává vált, nagy üzletet hozott sokak számára, tudósított a harcmezőkről, szolgálta a tudományt, és a politikai harc fegyvere lett – írja a 2000-ben kiadott mű előszavában a szerzőpáros: Szarka Klára és Fejér Zoltán. Az azonos címmel 1999-ben megjelent könyv interaktív CD-változata e találmány másfél száz éves történetét, a fényképezés meghatározó személyiségeit és a technikai fejlődés menetét mutatja be, valamint ezek több szempontú megismerésének céljából értékes mutatókat és képadatbázist tartalmaz.

A *fotográfia története* címet viselő I. rész a huszadik század végéig 8 fejezetben foglalja össze a jellemző, a fontos és fordulatot hozó eseményeket. A *Kezdetek* a laterna magicától a dagerrotípiáig tartó fejlődésről, különösen *Niepce*, *Daguerre* és *Talbot* munkásságáról; a *Lelopható az egész világ* fejezet a műfaj üzletté válásának folyamatáról és a festészetre gyakorolt hatásáról, továbbá az első hazai fotográfusokról; a *Festői hatások* az önálló műfajjá kristályosodás útkereséseiről; A „*tiszta folyó*” felé a portréforradalomról és a mindent felforgató avantgárdról, a dokumentum- és szociofotóról, a megszülető reklámról és a magyaros stílusról; Az új műfaj születik: a képriport a fotózurnalizmus kialakulásáról és rangjáról; Az emberiség egy nagy család a művészi fotózásról és világhírűvé vált magyarokról; a *Hazai tükör* szervezetekről és kiadványokról, a fotó műtárgyszerepéről; a *Szolgáltatás és művészet* a legújabb irányzatokról ad átfogó képet.

A *Technikatörténet* elnevezésű II. rész fejezetei a *Höskor*, *Kibontakozás*, *Újabb térhódítások*, *A mindent átalakító kisfilm*, *A mindenben eluralkodó technika térhódítása* címeket viselik. E fejezetek áttekintik az első eszközök és eljárások megszületését, a szárazlemez megjelenését és elterjedését, a különböző objektívek kialakulását és fajtáit, az egyes fényképezőgép-típusokat, a kisfilmes fényképezés hatását a fototechnikára, a fejlesztések eredményeként feltalált színes fényképezés lényegét, a világítástechnika irányzatait, a képki-dolgozások és -módosítások jelentőségét, *Petzval József*, *Veres Ferenc*, *Gáspár Béla*, a *Riszdorfer testvérek*, *Mihályi József* és *Dulovits Jenő* mun-

kásságát. A két részhez a szerzők összesen 36, ezen belül 26 történeti és 10 technikai bibliográfiai tételt ajánlanak az olvasó figyelmébe.

Niepce egyik camera obscurája

A *Névmutató* *E. Abbétól E. Buschig*, *Calderoni Istvántól Z. Curtizig*, *Daguerre-től Dulovits Jenőig*, *T. Eakinstól P. W. Fryig*, *Gábor Dénestől H. Irwinig*, *Jármay Gusztávtól P. Nüchterleinig*, továbbá *Szóllósy Kálmánig*, *Tabák Lajostól Vydarány Ivánig*, *E. J. Walltól W. Zshokke-ig* 369 olyan alkotó nevét tartalmazza, akik meghatározó szerepet játszottak e technika és műfaj megteremtésében és sikerre vitelében. E nevekre kattintva pedig megjelenik az adott kor, esemény vagy technikai eljárás, amely hozzájuk fűződik. Ugyanezen az elven alapul a *Tárgymutató*, amelyben az anasztigmátoktól a diorámáig, a háromszín-eljárástól a kalotípiáig, a szociofotótól a zárszerkezetekig 70 tárgyszó ad segítséget az ismeretek további gazdagításához.

A *Képek, illusztrációk* címet viselő, 76 tételt tartalmazó adatbázisban részben a fényképezés műfajának legszebb alkotásait (pl. *Boros József* 1850 körül készített Női képmás bársony mentében című képét), részben különleges korabeli dokumentumok anyagát (pl. az 1929-es berlini Film- és Fotókiállítás plakátját), részben a legjellemzőbb technikai eszközöket (pl. az 1951-ben gyártott 24 × 36-os távmérős Nikont) ismerheti meg a kíváncsi olvasó.

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával és a Magyar Fotóművészek Szövetsége

Székely Aladár: Önarckép

szakmai közreműködésével készült, a Műszaki Könyvkiadó és a WebDesign Kft. közös kiadásában megjelent kiadvány a fentiekén túl további csemegékkel is szolgál, hiszen az előszóban szereplő www.webdesign.hu/mfsz honlapra kattintva naprakész információk találhatóak a hazai és nemzetközi fotográfiai eseményekről, pályázati lehetőségekről, oktatási és képzési programokról, a világban fellelhető legfontosabb, legérdekesebb webhelyekről. A szerzők mellett *Eifert János* képszerkesztő és *Pothorány Gyula* felelős szerkesztő nevét emlíjtük meg, akik szakértelmükkel a művet nemcsak hasznos olvasmánnyá, de a fotográfia világába történő érdekes és kalandos utazássá is avatták. (A kiadvány a kiadóban vásárolható meg 2950 Ft áfás áron.)

Árkos Iván
(BME OMIKK)

Könyvtári webgazdák – sikerek, csalódások, elvárások

Az internet jelentőségének növekedésével a könyvtárak is hozzáfogtak saját weblapjaik kialakításához. Ezt legtöbb esetben egyéni érdeklődésüktől hajtott, de megfelelő végzettséggel nem rendelkező könyvtárosok vállalták fel. A klasszikus könyvtári weboldal kezdetben mindössze a könyvtár által szolgáltatni kívánt információkat összegző oldal, vagyis egy ugrópontgyűjtemény. A weboldalfejlesztés elterjedésével az eddig megnevezetlen tevékenységi kört a szakirodalom „webgazda”, illetve „webfejlesztő” névvel kezdte illetni. A webgazdáknak tulajdonított feladatok rendkívül széles skálán mozognak, a tartalmi ajánlások készítésétől a szerkesztési-tervezési feladatokon és programozáson keresztül az elkészített weboldalak karbantartásáig, beleértve a weblapot felkereső felhasználókkal folytatott párbeszédet, valamint a felhasználóknak tartott tanfolyamokat is.

A webgazdák jelenlegi helyzetének és szerepének felmérését célozta az Egyesült Államokban 1998-ban a Kutatóintézetű Könyvtárak Egyesülete (*Association of Research Libraries = ARL*) tagkönyvtárai között végzett felmérés. A kérdőíveket az intézetek *webgazdáinak* kellett kitölteniük, vagyis azoknak, akik az egyes intézetek weblapjait illetően nem pontosan körülhatárolt, ugyanakkor korlátlan felelősséggel bírnak. A kérdőíveket 82 intézeti könyvtárból küldték vissza.

Kik a webgazdák?

Képzettség

A kérdőívet kitöltők döntő többsége (78%) könyvtáros végzettségű (MLIS), ezek 83 százaléka 1993-ban vagy ezt megelőzően szerezte végzettségét. További tíz százalékuk számítástechnika, információtechnológia vagy telekommunikáció szakos egyetemi hallgató vagy végzett szakember. Ezzel együtt a válaszadók több mint 80 százaléka vett részt számítástechnikai vagy HTML szerkesztői tanfolyamon, vagy képezte magát autodidakta módon.

A könyvtárosképzés a webgazdák szemszögéből

A képzés során megszerezhető felkészültségét a könyvtáros végzettségű webgazdák több mint kétharmada érezte elégtelennek. Ők nagyjából 1993 előtt végeztek, amikor az internet még gyakorlatilag nem létezett, illetve túlságosan újnak számított. Sajnálatos azonban, hogy az 1993 után végzetek fele sem volt elégedett a képzés tartalmával. Akik azt állították magukról, hogy megfelelő oktatásban részesültek, azok ezt elsősorban a képzés során megszerezhető információszervezési és prezentációs ismereteikre alapozták.